

MUSLIMANI JUGOSLAVIJE
NAKON VELIKOG RATA:
odjeci Mirovnog ugovora
iz Saint-Germaina 1919.

Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: odjeci Mirovnog ugovora iz Saint-Germaina 1919.

Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: odjeci Mirovnog ugovora iz Saint-Germaina 1919., urednik: Hikmet Karčić, prijevod: Aleksandar Gašić, Elmina Mušinić, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, Sarajevo, 2020.

Povodom stote godišnjice potpisivanja Mirovnog ugovora iz Saint-Germaina između SAD-a, Britanskog carstva, Francuske, Italije, Japana i Kraljevine SHS, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka 10. septembra 2019. godine organizirao je međunarodnu konferenciju "Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: Sto godina od Mirovnog ugovora iz St. Germaina 1919–2019". Institut je 2020. godine objavio zbornik radova prezentovanih na ovoj konferenciji. Zbornik sadrži dvanaest radova koje potpisuje trinaest autora. Osvjetljavajući dublji historijski kontekst, objavljeni radovi obuhvataju vremenski interval od potpisivanja Berlinskog sporazuma do raspada Kraljevine Jugoslavije s fokusom na Ugovor iz Saint-Germaina. Time su ciljevi konferencije u pisanoj formi napravili važan korak ka rasvjetljavanju društveno-političkih kretanja tog doba iznimno važnih za muslimansko stanovništvo ovih prostora.

Razumijevanje historijske podloge datog pitanja u okviru historije Kraljevine SHS, a potom Kraljevine

Jugoslavije, čini se nedostatnim. Uostalom, prema tematici tretiranoj u objavljenim radovima, uviđa se nužnost prepoznavanja trenutnih fenomena koji imaju korijenje u tom složenom historijskom mozaiku. Stoga, čitajući objavljene radove uočljivo je tekstualno razvodnjavanje historijskih tokova iz kojih izvire snažne implikacije koje su oblikovale kasnije događaje.

"Kroz ove radove, Mirovni ugovor iz Saint-Germaina stavlja se u historijski kontekst, posmatraju se njegove implikacije na regionalnom nivou i analiziraju se njegove posljedice po muslimansko stanovništvo Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevine Jugoslavije. U tom smislu, publikacija će ponuditi nova saznanja o muslimanima na Balkanu u međuratnom periodu", naznačio je u svojoj uredničkoj riječi Hikmet Karčić. (str. 7)

Doprinos konferenciji, a time i zborniku radova s konferencije dali su sljedeći autori: Aydin Babuna, Marko Atila Hoare, Edin Radušić, Fikret Karčić, Adnan Jahić, Emily Greble, Feđa Burić, Safet Bandžović, Zečir Ramčilović, Salkan Užičanin, Elvir Duranović, Hikmet Karčić i Xavier Bougarel. Okvirno, u njihovim radovima obrađene su teme koje tretiraju Ugovor iz Saint-Germaina, događaje koji su mu prethodili, historijsku pozadinu prisustva Austro-Ugarske i tadašnjih odnosa s Osmanskim carstvom, period Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, status muslimana i društvene odnose. Osim toga, na širem planu je dat osvrt na položaj Islamske vjerske zajednice, pitanje šerijatskih sudova i primjene šerijatskog prava i položaj vakufa kao veće tematske cjeline.

Predmetno stjecište radova je usmjereno na član 10 Sporazuma o zaštiti manjina, odnosno na to da se Kraljevina SHS usaglasila "da će se porodična i lična pitanja muslimana regulisati prema muslimanskim običajima. Vlada će poduzeti mjere za imenovanje reisu-l-uleme i osigurati zaštitu džamija, grobalja i drugih muslimanskih vjerskih institucija.

Osigurat će sve potrebne olakšice i dozvole za već postojeće vjerske zadužbine (vakufe) i vjerske ili muslimanske dobrotvorne organizacije te neće uskratiti nijednu od potrebnih olakšica za osnivanje novih vjerskih ili dobrotvornih organizacija koje su zagarantovane ostalim privatnim organizacijama te vrste" – na što se referira već prvi tekst zbornika, autora Aidina Babune a pod naslovom "Ugovor iz Saint-Germaina i nacionalni razvoj Bošnjaka: od Berlinskog sporazuma do ugovora iz Saint-Germaina." (str. 26-27)

Značajan segment publikacije očitava se u osvrtu određenih radova na međunarodnu važnost ovog i sličnih ugovora i sporazuma, posebno kada se radi o zaštiti prava manjina. Dodatno, pažnja se usmjerava u vremenski okvir prve polovine 20. stoljeća. Veza s ranije potpisanim ugovorima i sporazumima odražava i sve buduće refleksije oslikane u tom nizu na međunarodnom nivou, što zbornik očitava na svom općem planu.

Organiziranje konferencije i izdavanje zbornika u organizaciji Instituta koji djeluje u okviru IZ u BiH kao najveće i najsnažnije religijske zajednice i predstavnika muslimana Bosne i Hercegovine čini bitan dio u razumijevanju ovakvih historijskih tokova. Postojanje i kontinuiran rad Rijasetu svjedok je tih historijskih kretanja. Stoga, imena i reakcije muslimanskih predstavnika i čelnih ljudi IVZ spomenutih u radovima naslanjaju se na predmet istraživanja vlastitog naslijeđa pred kojim stoji Islamska zajednica. Osim praćenja institucionalne vitalnosti IVZ u vrijeme Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, angažiranosti ličnosti poput reisa Džemaludin-ef. Čauševića, kao predstavnika IVZ i kao ličnosti čiji utjecaj se prelijevao na opći društveni život, predstavlja predmet suštinske posvećenosti instituciji.

Akteulizacija predmeta Ugovora iz Saint-Germaina stoljeće nakon njegovog potpisivanja vodi k razumijevanju geneze međunarodnih i lokalnih odnosa prema pravima manjina, te razumijevanju religijske i

nacionalne pripadnosti muslimana na Balkanu. Radovi u zborniku u širem mahu problematiziraju odnos nacionalnog i vjerskog u kontekstu “muslimanskog”. Stoga, konferencija i dati radovi sumiraju bitno poglavlje bošnjačke i muslimanske stvarnosti Bosne i Hercegovine i regije u ovom, tek naizgled, kratkom vremenskom periodu između dva svjetska rata.

Autonomnost je jedan od ključnih pojmova u radovima. S razlogom, jer sve društvene i političke borbe muslimana tog doba težile su ostvarenju ili povratku autonomnosti iz doba Austro-Ugarske monarhije. U tom kontekstu, autor Marko Atilla Hore govori o institucionalnoj platformi i autonomnoj upravi: “Bosna i Hercegovina je do 1929. godine izgubila sve tragove svoje autonomne uprave. Nije postojala institucionalna platforma kroz koju bi se bosanski predstavnici mogli okupljati kako bi pregovarali jedni s drugima i rješavali bosanske probleme. Bez institucionalne odbrane Bosna je sve izraženije postala teritorijalni plijen srpskih i hrvatskih nacionalističkih političara.” (str. 47)

S druge strane, značaj potpisanog Sporazuma potcrtava autorica Emily Greble: “I dok je značenje ‘muslimanske manjine’ ostalo kamen spoticanja naredne dvije decenije, ipak je poslužilo u značajne svrhe: muslimanima je dalo pravni jezik kojim su se mogli boriti za svoja prava”. (str. 150) U zaključnom dijelu svoga rada Greble je skrenula pažnju na to da: “...uprkos nasilju, diskriminaciji, političkoj nesigurnosti i mnogim političkim i ekonomskim traumama s kojima su se suočavali u poslijeratnom periodu, muslimanski prvaci su postali zagovornici promjene”. Greble zaključuje da su muslimani uspješno “igrali igru manjinskih prava”. (str. 158)

S obzirom na to da radovi tretiraju društveno i, prije svega, političko stanje u Evropi u to doba, stičemo uvid i u antimuslimanske elemente te one fenomene koji su pravili protutežu tome. Primjerice, Edin Radušić se u svome radu bavi tom problematikom s osvrtom na tadašnje stanje

Osmanske države i vjerskih manjina, kako na Balkanu, tako i onih na teritoriji Osmanske države.

Tome kakvu vrstu aktualizacije nam ovaj zbornik donosi, govori i rad Feđe Burića. Razmatrajući poziciju šerijatskih sudova te komparirajući tadašnji historijski moment i današnje pojave, on tvrdi: “Liberalna demokratija je u opadanju, autoritarni zaokret je uveliko u toku, pojačava se retorika protiv vjersko-etničke homogenizacije dok populistički nacionalisti preuzimaju vlast, a o ulozi islama se energično raspravlja u Evropi. Slučaj šerijata u Bosni nudi način da se ispita kako je islamsko pravo funkcionisalo na evropskom tlu i u kakvom je uzajamnom djelovanju bilo sa sekularnom državom”. (str. 174)

Među obimnije radove u zborniku spada tekst Safeta Bandžovića koji tretira pitanje “drugosti”. U zaključnom dijelu rada Bandžović naglašava da su muslimani Balkana u 20. stoljeću doživljavani “kao ‘drugi’ koje treba marginalizirati, asimilirati ili eliminirati... Oktroirani ustav Kraljevine Jugoslavije iz 1931. nije sadržavao odredbe o zaštiti manjina. Tokom postojanja jugoslavenske zajednice etnos je pokazivao svoje Janusovo lice: jedno je dozvoljavalo šarolikost konfesija, kultura i tradicija, ali je drugo iste te različitosti činilo povodom za diskriminaciju, progone i sukobe (...) tokovi historije XX stoljeća na Balkanu i položaj muslimana ne mogu se svestranije sagledati odvojeni od šireg evropskog / svjetskog konteksta, geopolitičkog poretka, utjecaja i posljedica interesnih logika velesila, modela deosmanizacije i balkanizacije. (str. 239)

Autori Elvir Duranović i Hikmet Karčić detaljnije su se osvrnuli na položaj vakufa Islamske vjerske zajednice u doba Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, utjecaj agrarne reforme na njihov položaj i, primarno, na odnos države spram vakufskog dobra IVZ u Kraljevini. U svome zaključku su naglasili da je Islamska vjerska zajednica na području Bosne i Hercegovine, za razliku od drugih

dijelova Kraljevine, imala veliku autonomiju, te je slijedom toga mnogo vakufske imovine zaštićeno. U drugim krajevima (Srbija, Crna Gora i Makedonija) to nije bio slučaj, pa je ovdje “došlo do uzurpacije vakufa” i “slučajeva nasilnog oduzimanja vakufa”. (str. 344-345)

Uredničkim intervencijama i tehničkom opremljenošću zbornik *Muslimani Jugoslavije nakon Velikog rata: odjeci Mirovnog ugovora iz Saint-Germaina 1919.* nameće se kao iznimno važno gradivo za buduće istraživače. Prije svega, informativna i analitička materija potkrijepljena je bogatim sadržajem bilješki i izvora, koji otvaraju puteve bavljenja ovim historijskim periodom. Obim tema dozvoljava upotrebu *Zbornika*, u najmanju ruku, kao sekundarne literature u različitim disciplinama društvenih i humanističkih nauka.

Na tragu Bougarelovih zaključnih razmatranja o tome kako sagledati Sporazum iz Saint-Germaina – da li je to put “ka prepoznavanju političkih prava muslimana ili kompenzacija za neprepoznavanje njihovog nacionalnog subjektiviteta” – *Zbornik* se u naučnom smislu pozicionira korektno, ne težeći ponuditi konačne odgovore. Naprotiv, a kako to i Bougarel ističe, “primjer člana 10 pokazuje nam da postoji nekoliko mogućih interpretacija muslimanske / bošnjačke historije u kojima su vjerska i politička prava artikulirana na različite načine i na koje se možda potrebno vratiti na novim konferencijama ove vrste”. (str. 354-355)

Vrijedi naglasiti podatak koji prati i održanu konferenciju i objavljenu publikaciju, a tiče se institucionalnog napora da se domaćoj javnosti predstavi kopija dijelova Mirovnog ugovora iz Saint-Germaina.

Shodno kazanom, ova publikacija poslužit će za adekvatnije razumijevanje trenutnih odnosa u društveno-političkim kretanjima. U konačnici, ova publikacija je možda i jedan od boljih pokazatelja da historija često stoji ispred, a ne iza nas.

Hasan Hasić